

УДК 373.2.01:159.947

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-1-31>**Олена БЕЛОВА,***orcid.org/0000-0001-6162-4106*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна) *alena.bielova77@gmail.com*

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВОЛЬОВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШКОЛИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У науковому дослідженні здійснено теоретичний аналіз з проблеми вивчення вольової готовності до школи дітей старшого дошкільного віку. Мета дослідження – здійснити теоретичний огляд наукових джерел, присвячених вольовій готовності до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку. Завдання дослідження: висвітлити теоретичний аналіз наукової літератури, як класичних, так і сучасних досліджень щодо проблеми вивчення: аргументувати визначення терміносполук «воля», «вольові якості», «вольове зусилля», «саморегуляція», «вольова готовність»; розглянути особливості розвитку вольової готовності в дітей дошкільного віку; розкрити негативні причини, що впливають на розвиток вольових зусиль; визначити напрямки формування вольових якостей у майбутніх учнів перших класів; охарактеризувати значимість вольових якостей у дітей старшого дошкільного віку для навчання в закладах загальної середньої освіти. Під час наукового теоретичного дослідження було розкрито зміст терміносполук та визначено значення вольової готовності до школи; досліджено, що в дітей старшого дошкільного віку сформовані самоконтроль та вольова довільність, яка проявляється під час виконання тривалих навчальних навантажень. Діти вміють подолати труднощі, доводять справу до логічного завершення, планують дії та самостійно контролюють їх виконання, обмежують свої бажання, адекватно оцінюють результати своєї діяльності, поведінки, передбачають наслідки; зазначено, що соціально-економічні умови здатні вплинути на розвиток вольових процесів у дітей старшого дошкільного віку та спричинити слабку регуляцію в діях, під час виконання завдань – потребу в допомозі від дорослих; окреслено, що вольові якості формуються під час ігрової та навчальної діяльності, їхній розвиток у ранньому та дошкільному віці ефективно сприятиме підготовці до школи. Зрілість вольової поведінки визначає сформованість мовленнєвих функцій, таких як планування й регуляція. Але під час опанування навичок мовленнєвої саморегуляції потрібен певний час та досвід; доведено, що майбутній першокласник має навчитись організовувати свої дії, регулювати поведінку, долати психоемоційні та фізичні навантаження.

Ключові слова: воля, вольові якості, вольове зусилля, саморегуляція, вольова готовність, діти старшого дошкільного віку.

Olena BIELOVA,*orcid.org/0000-0001-6162-4106*

PhD in Pedagogy, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Speech Therapy and Special Techniques

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University

(Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine) *alena.bielova77@gmail.com*

THEORETICAL JUSTIFICATION OF VOLUNTARY READINESS FOR SCHOOL OF CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE

Scientific research carried out a theoretical analysis of the problem of studying the voluntary readiness for the school of older preschool children. The objectives of the study are to highlight the theoretical analysis of the scientific literature, both classical and modern research, on the problem of study: to argue the definition of the terms 'will', 'voluntary qualities', 'voluntary effort', 'self-regulation', 'voluntary readiness'; to consider the features of the development of voluntary readiness of children of preschool age; to reveal the negative reasons influencing the development of voluntary efforts; to determine the directions of older preschool age; and to characterize the significance of voluntary qualities in children of older preschool age, for education in general secondary education institutions. During scientific theoretical research, it was determined the content of terms. It is determined that children of the older preschool age have formed self-control and voluntary arbitrariness, which is manifested during long-term educational workloads. Children are able to overcome difficulties, bring the case to a logical conclusion, plan actions and independently control their implementation, limit their desires, adequately assess the results of their activities and behaviour; and anticipate the consequences. It is noted that socio-economic conditions can affect the development of volitional processes in older preschool children and

cause weak regulation of actions. While performing tasks, they need help from adults. It is outlined that strong-willed qualities are formed during play and educational activities. Their development at early and preschool age will effectively contribute to school preparation. The maturity of voluntary behaviour determines the formation of speech functions such as planning and regulation. But mastering the skills of speech self-regulation requires some time and experience. It is proven that the future first-grader must learn to organize their actions, regulate their behaviour, and overcome psycho-emotional and physical stress.

Key words: will, voluntary qualities, voluntary effort, self-regulation voluntary readiness, children of older preschool age.

Постановка проблеми. Вольова готовність дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі стає актуальною проблемою як у дошкільній, так і в початковій освіті. Сформованість у дошкільному віці позитивних вольових якостей, таких як цілеспрямованість, відповідальність, дисциплінованість, самостійність, наполегливість тощо, сприяє кращій адаптації майбутнього школяра до засвоєння навчальної програми в школі, налагодженню комфортних стосунків із дорослими та колективом однолітків. Характер вольових зусиль залежить від багатьох факторів: індивідуальних особливостей, темпераменту, стилю виховання, соціально-економічних умов, статі, типу нервової системи тощо. На думку багатьох вчених, великого значення набуває дошкільна освіта, яка формує вольові складові частини під час ігрової та навчальної діяльності і стає базою для початкової та загально середньої освіти. Вольова несформованість впливає й на особистісні якості дитини, що проявляється у вигляді лінії, впертості, боягузтві, емоційної неконтрольованості, недисциплінованості, пасивності, байдужості тощо, тобто всього, що заважає учню адекватно розвиватися, здобувати новий рівень знань, умінь та навичок в умовах шкільного навчання.

Відповідно, завданням нашого дослідження стає розкриття теоретичного аналізу наукових джерел, як класичних, так і сучасних досліджень щодо проблеми вивчення вольової готовності до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку; обґрунтування терміносполук; вивчення особливостей розвитку вольової готовності в дітей дошкільного віку; визначення негативних факторів, що впливають на розвиток вольових складових частин; визначення напрямків формування волі у старших дошкільників; характеристика значимості вольових якостей у дітей для навчання у школі.

Аналіз досліджень. Проблемне питання щодо вольової готовності до школи дітей старшого дошкільного віку розглядалось як класичними, так і сучасними вітчизняними та зарубіжними вченими. Було встановлено, що в період дошкільного віку поведінка дитини змінюється від імпульсивної, безпосередньої до опосередкованої, керованої визначеними правилами,

вимогами, цілями (Н. Гуткіна, О. Смирнова); відбувається формування вищої форми вольової довільності (Д. Ельконін, Т. Шульга та ін.). Вольова готовність до навчання в школі передбачає здатність дитини самостійно здійснювати дії з предметами (В. Мухіна, В. Поуль); відповідати зразкам соціальної поведінки (Л. Виготський, С. Blair, С. Raver); усвідомлювати правила будь-якого виду діяльності (ігрового, навчального, соціального) (А. Венгер, Д. Ельконін та ін.); здійснювати самоорганізацію, активізацію на різних заняттях (Л. Соловйова); складати внутрішній план дій (О. Леонтєв, Л. Божович, Д. Ельконін та ін.). Науковцями визначені проблеми вольової готовності (Е. Sorokoumova, М. Kurnosova), вплив на їхній розвиток соціально-економічних умов (С. Blair, С. Raver), розглянуті питання формування вольових якостей під час ігрової (Є. Гараєвої) та навчальної діяльності (Р. Павелків, О. Цигипало, Д. Ельконін).

Мета статті – теоретичне вивчення вольової готовності до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У наукових джерелах визначення терміносполук *воля*, *вольові якості*, *вольове зусилля*, *саморегуляція*, *вольова готовність* наповнені різним змістовим розумінням. Зокрема, *воля* – це психічна реалізація здатності особистості свідомо керувати своїми діями, приймати рішення для досягнення поставленої мети.

Вольові якості – це стійка психічна установка, спрямована на реалізацію своєї діяльності. До позитивних вольових якостей відносять: цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, витривалість, ініціативність, самовдосконаленість, самостійність, самовладання тощо. До негативних – імпульсивність, недисциплінованість, навіюваність, впертість, лінощі, боягузтво тощо.

Вольове зусилля – це інтенсивні внутрішні сили та емоційна стійкість, які налаштовують психічні та фізичні механізми особистості для реалізації визначених цілей.

Саморегуляція – це вміння управляти своїм психоемоційним станом за допомогою мовлення, процесом уявлення та механізмом дихання.

Розуміння вищезазначених термінів дає можливість уявити зміст *вольової готовності* дитини старшого дошкільного віку до школи – це вміння зосереджуватися на відповідній діяльності; долати труднощі під час виконання завдань; підпорядковувати свої дії поставленій меті; контролювати внутрішні і зовнішні дії, психічні процеси та поведінку зокрема.

За дослідженнями Д. Ельконіна, на вольову готовність до школи впливає вміння зосереджуватися на діяльності, вміння виконувати її за вербальною інструкцією дорослих. Науковець запевняє, що довільна поведінка, а відповідно, й вольові зусилля розвиваються під час рольових ігор у колективі однолітків. Такі умови допомагають дитині корегувати свої недоліки за зразком інших дітей. Розглядаючи проблему вольової готовності до школи, вчений на перше місце ставив сформованість передумов до навчальної діяльності: вміння свідомо керувати своїми діями; орієнтуватися у вимогах, що заявлені дорослими; вміння уважно слухати того, хто говорить, і чітко виконувати завдання; вміння виконувати завдання за зоровим зразком (Д. Ельконін, 1989: 287–288).

Учені (Д. Ельконін, О. Смірнова, Б. Смірнов, G. Duncan та ін.) довели, що на успішність становлення вольової поведінки впливають індивідуальні відмінності дітей, їхня пізнавальна спрямованість та фізичні зусилля. Є. Рогов стверджує, що, крім розвитку позитивних вольових якостей (самостійність, упевненість у своїх силах, витримка, наполегливість тощо), діти легко наслідують (під впливом навіювання) й негативний приклад, що характеризує їхню недостатню стійкість та довільність вольових зусиль у соціальному просторі.

Самоконтроль і вольова довільність у старш-Самоконтроль і вольова довільність у старших дошкільників формується під час навчальної діяльності. За спостереженнями Р. Павелкова, О. Цигипало, діти можуть витримувати тривалі вольові навантаження: долати труднощі, доводити справу до логічного завершення, зосереджуватися на вербальних інструкціях, планувати дії (у важких ситуаціях обговорюють дії в голос), обмежувати власні бажання, адекватно оцінювати результати своєї діяльності та поведінки, передбачати наслідки. Майбутній першокласник, за словами авторів, має навчитись організовувати свої дії, регулювати поведінку, отримувати задоволення від подолання труднощів, відчувати інтерес до виконання навчальних завдань (Р. Павелків, О. Цигипало, 2013: 83–84).

Дослідження Е. Sorokoumova, M. Kurnosova довели, що особливість вольового компоненту

включає здатність дітей старшого дошкільного віку ставити перед собою лише близькі, конкретні цілі, які обмежені умовами навчального завдання, під час виконання яких у більшості дошкільників спостерігається слабка регуляція своїх дій, виникає потреба в допомозі зі сторони дорослих як у плануванні, так і контролі за процесом діяльності (Е. Sorokoumova, M. Kurnosova, 2020).

С. Blair, С. Raver вказують, що на розвиток у дитини навичок саморегуляції та вольових зусиль впливає соціально-економічні умови. Недостатня сформованість цих якостей виявляється в дітей, що проживають у родинах, які не можуть забезпечити їм оптимальний розвиток. Автори зазначають, що оволодіння дітьми навичками саморегуляції дає можливість створити основу для супутнього прогресу у зростанні академічних здібностей. Підтримка під час раннього та дошкільного навчання ефективно сприяє підготовці до школи (С. Blair, С. Raver, 2015).

Вольова готовність до шкільного навчання з позиції Є. Гараєвої визначається як будь-яка регуляція поведінки під час навчальної діяльності, де визначаються мотиви, цілі та мобілізуються зусилля для їх досягнення. Вчена підкреслює, що вольова готовність успішно формується, якщо в старшому дошкільному віці під час гри. Як основні критерії виділяють вольову готовність, вольову поведінку, мотивацію на досягнення мети, орієнтацію на задану систему вимог, здатність до самоорганізації, адекватність самооцінки та відношення до оцінки (Є. Гараєва, 2019).

Науковиця В. Мухіна зазначає, що для розвитку вольових якостей дитина має пройти певні етапи: цілеспрямованість дій; постановку мети; активну мотивацію; регульоване мовлення під час відповідних дій (В. Мухіна, 2006: 271–282). Становлення вольової поведінки залежить від сформованості мовленнєвого планування й регуляції. Для опанування навичок словесної саморегуляції потрібен певний час та досвід. Тому, на думку В. Поуль, активізація регулятивної та планувальної функцій мовлення (відбувається під час навчання зв'язного висловлювання) є важливою психологічною умовою оптимізації процесу розвитку вольової поведінки (В. Поуль, 2018: 72–90).

Показниками вольової готовності, за твердженнями Л. Кожаріної, є чотири стадії розвитку дитини: I – вміння розуміти правила поведінки; II – аналіз своїх дій; III – осмислення життєвих ситуацій, оцінювання своїх вчинків та дій з позиції соціальних поведінкових норм; IV – усвідомлення, керування своїми діями, передбачення результатів своєї діяльності (Л. Кожаріна, 1992: 14–16).

Т. Шульга також доводить, що вольова регуляція поведінки проходить певні вікові етапи розвитку з поступовим ускладненням: I – включає суб'єкту довільну регуляцію, яка притаманна дошкільному віку (формування вольових якостей); II – особистісна довільна саморегуляція, відноситься до молодшого шкільного віку (усвідомлене керування пізнавальними процесами та поведінкою); III – особистісний рівень довільної регуляції, відноситься до підліткового і старшого шкільного віку (саморегулювання діяльності та поведінки) (Т. Шульга, 2012).

Вольові зусилля дошкільника, на думку Л. Виготського (2017), залежать від соціального досвіду. Провідну роль у цьому відіграє мовленнєвий контакт дитини з близьким оточенням. Насамперед, вольову поведінку скеровують дорослі за допомогою слова. Надалі, засвоюючи соціальні нормативні правила, дитина (за участю свого мовлення) самостійно регулює поведінку, що й визначає рівень розвитку її вольової регуляції (Л. Виготський, 2019: 65–88).

С. Чахарна, вивчаючи готовність старших дошкільників з особливими потребами (зокрема, з порушеннями слуху) до шкільного навчання, вказувала, що в цієї категорії дітей достатній рівень емоційно-вольової готовності до школи, як і притаманний їхнім одноліткам із типовим психофізичним розвитком. Натомість виникають проблеми в мовній, когнітивній, мотиваційній, соціальній готовності (С. Чахарна, 2015).

Висновки. Аналіз теоретичного дослідження із проблеми вивчення вольової готовності до

школи дітей старшого дошкільного віку дозволяє зробити такі висновки:

1) розкриті значення терміносполук «воля», «вольові якості», «вольове зусилля», «саморегуляція», їх розуміння дають підстави для визначення «вольової готовності» дитини старшого дошкільного віку до школи;

2) визначено, що у старших дошкільників на достатньому рівні сформований самоконтроль та вольова довільність, напрацьовані вміння долати труднощі, домагатися мети, витримувати дискомфорт, керувати собою в умовах емоційного збудження, напруження, стомлення;

3) розкрито, що соціально-економічні умови, у яких перебуває дитина, здатні вплинути на розвиток її вольових процесів. Також вольові зусилля залежать від індивідуальних особливостей, статі, характеру, темпераменту, типу нервової системи та суспільного впливу;

4) вольова готовність до школи в дітей старшого дошкільного віку формується під впливом ігрової діяльності, під час навчання та особистісного досвіду, отриманого в соціальному середовищі;

5) в майбутнього першокласника мають бути сформовані такі вольові якості, як: відповідальність, організованість, наполегливість, дисциплінованість тощо. Дитина має навчитися зосереджуватися на відповідній діяльності, діяти відповідно до шкільних вимог, вміти себе обмежувати, долати труднощі під час виконання завдань, підпорядковувати свої дії поставленій меті, контролювати внутрішні і зовнішні дії, психічні процеси та поведінку зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. *Вопросы детской психологии*. Москва : Юрайт, 2019. 160 с. URL : <https://urait.ru/bcode/437739>.
2. Гараева С. В. Емоційно-вольові готовність як інтеграційний компонент готовності дітей до шкільного навчання. *Педагогічна освіта в Росії* . 2019; (6): С. 125–130. URL : <https://doi.org/10.26170/po19-06-17/>
3. Кожарина Л. А. *Становление произвольного поведения в дошкольном возрасте* : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 1992. 18 с.
4. Мухина В. С. *Возрастная психология*. Москва, 2006. 608 с.
5. Павелків Р. В., Цигипало О. П. *Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу*. Київ : Центр учбової літератури. 2013. С. 296.
6. Поуль В. С. *Психологічні умови розвитку вольової поведінки старших дошкільників та молодших школярів*: монографія. Краматорськ : Донецький ОІППО. 2018. С. 267.
7. Рогов Е. И. *Эмоции и воля*. Москва : Лотос. 1999. 636 с.
8. Смирнов Б. Н. О разных подходах к проблеме воли в психологии. *Вопросы психологии*. 2004. № 3. С. 64–70.
9. Смирнова Е. О. Развитие воли и произвольности в раннем онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1990. № 3. С. 49–57.
10. Чахарна С. Діагностика готовності дітей до школи до дітей з особливими потребами. *Журнал психологічних перспектив*. 2015. (25). С. 291–301.
11. Шульга Т. И. Эмоционально-волевой компонент психологической готовности к обучению школьников. *Вестник МГОУ*. Серия: Психологические науки. 2012. № 1. С. 60–66.
12. Эльконин Д. Б. *Избранные психологические труды*. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.
13. Blair C., Raver C. School Readiness and Self-Regulation: A Developmental Psychobiological Approach. *Annu Rev Psychol*. 2015. 66. P. 711–731.
14. Duncan, G. et al. School readiness and later achievement, *Developmental Psychology*, 2007. Vol. 43/6, P. 1428–1446. URL : [http://dx.doi.org/10.1037/\[0012-1649.43.6.1428\].supp](http://dx.doi.org/10.1037/[0012-1649.43.6.1428].supp).
15. Sorokoumova E., Kurnosova M. The specifics of the psychological readiness of modern children to school. *Pedagogy and Psychology of Education*. 2020. P. 238–257.

REFERENCES

1. Vyigotskiy, L. S. (2019). Voprosy detskoj psihologii [Questions of child psychology]. Moskva : Yurayt. 160 s. URL: <https://urait.ru/bcode/437739>. [in Russian].
2. Garaeva E. V. (2019). Emotsiyno-volitsiyna gotovist yak Integratsiyniy komponent gotovosti dltey do shkolnogo navchannya [Emotional-volitional readiness as an integrated component of the readiness of children before school]. *Pedagogichna osvita v Rosiyi*, 6, 125–130. <https://doi.org/10.26170/po19-06-17>. [in Russian].
3. Kozharina, L. A. (1992). Stanovlenie proizvolnogo povedeniya v doskolnom vozdaste [Formation of voluntary behavior in preschool reward]: avtoref. dis. ... kand. psihol. Nauk. Moskva. 18 s. [in Russian].
4. Muhina V. S. (2006). Vozrastnaya psihologiya [Age-related psychology]. Moskva. 608 s. [in Russian].
5. Pavelkiv R. V., Tsyhypalo O. P. (2013). Psykhodiahnostychnyi instrumentarii v umovakh doskilnoho zakladu [Psychodiagnostic tools in a preschool setting]. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury. s. 296. [in Ukrainian].
6. Poul V. S. (2018). Psykholohichni umovy rozvytku volovoi povedinky starshykh doskilnykiv ta molodshykh shkoliariv [Psychological conditions for the development of volitional behavior of older preschoolers and younger students]: monohrafiia. Kramatorsk : Donetskyi OIPPO. s. 267. [in Ukrainian].
7. Rogov E. I. (1999). Emotsii i volya [Emotions and will]. Moskva : Lotos. 636 s. [in Russian].
8. Smirnov B. N. (2004). O raznykh podhodakh k probleme voli v psihologii [About different approaches to the problem of will in psychologists]. *Voprosy psihologii*, 3, 64–70. [in Russian].
9. Smirnova E. O. (1990). Razvitie voli i proizvolnosti v rannem ontogeneze [The development of will and arbitrariness in early ontogenesis]. *Voprosy psihologii*, 3, 49–57. [in Russian].
10. Shulga T. I. (2012). Emotsionalno-volevoy komponent psihologicheskoy gotovnosti k obucheniyu shkolnikov [Emotional-will component of psychological readiness to teach schoolchildren]. *Vestnik MGOU. Seriya: Psihologicheskie nauki*, 60–66. [in Russian].
11. Elkonin D. B. (1989). Izbrannyye psihologicheskie trudy [Selected psychological works]. Moskva : Pedagogika. 560 s. [in Russian].
12. Chakharna, S. (2015). Diahnostyka hotovnosti ditei do shkoly do ditei z osoblyvymy potrebamy [Diagnosis of children's readiness for school for children with special needs]. *Zhurnal psykholohichnykh perspektiv*, 25, 291–301.
13. Blair C., Raver C. (2015). School Readiness and Self-Regulation: A Developmental Psychobiological Approach. *Annu Rev Psychol*, 66, 711–731.
14. Duncan, G. et al. (2007). School readiness and later achievement, *Developmental Psychology*, 43/6, 1428–1446, <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428>.supp.
15. Sorokoumova E., Kurnosova M. (2020). The specifics of the psychological readiness of modern children to school. *Pedagogy and Psychology of Education*, 238–257.